

Лукач М. О.,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ В РАМКАХ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ

У статті окреслено основні поняття лексико-семантичної системи мови, а саме: лексико-семантичне поле та його властивості, лексико-семантична група, а також здійснено порівняння лексико-семантичних класифікацій дієслівної лексики.

Ключові слова: дієслово, лексико-семантична класифікація, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група.

В статье обозначены основные понятия лексико-семантической системы языка, а именно: лексико-семантическое поле и его свойства, лексико-семантическая группа, а также проведено сравнение лексико-семантических классификаций глагольной лексики.

Ключевые слова: глагол, лексико-семантическая классификация, лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа.

The article outlines the basic concepts of lexical-semantic system of language, namely lexical-semantic field and its properties, lexical-semantic group, as well as the comparison of lexical-semantic classification of verbs.

Key words: verb, lexical-semantic classification, lexical-semantic field, lexical-semantic group.

Вивчення системної організації лексики є одним з важливих і пріоритетних напрямків сучасного мовознавства. На системність лексики вказують такі фактори [6, с. 263-264]:

- можливість тлумачення будь-якого слова мови іншими словами тієї ж мови.
- можливість описати семантику слів за допомогою обмеженого числа елементів – семантично найбільш важливих слів, так званих елементарних слів.
- системність і впорядкованість об'єктивного світу, що відображений у лексиці.

Лексико-семантична система мови – один з рівнів мовної структури, що складається із слів та їх значень. Вона базується на відношеннях, найголовнішими серед яких є парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні. Найбільшим парадигматичним об'єднанням є лексико-семантичне поле.

Лексико-семантичне поле визначають як сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають понятійну, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Воно характеризується такими основними властивостями [5, с. 99]:

- 1) наявністю семантичних відношень між його складовими;
- 2) системним характером цих відношень;
- 3) взаємозалежністю і взаємовизначеністю лексичних одиниць;
- 4) відносною автономністю поля;
- 5) неперервністю позначення його смислового простору;
- 6) взаємозв'язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи (всього словника).

Ю. Н. Караулов виділяє ще одну властивість поля – його специфічність в різних мовах. Вона проявляється в двох характеристиках: в історичній зумовленості складу і структури лексико-семантичного поля та у національних особливостях зовнішніх зв'язків між полями [4, с. 33].

Лексико-семантичне поле має своє ядро та периферію. У ядрі містяться найважливіші слова, що пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, які, як правило, належать до іншого лексико-семантичного поля.

У межах лексико-семантичного поля виділяють лексико-семантичні групи.

Лексико-семантична група – слова однієї частини мови, зв'язані між собою спільним семантичним компонентом – категоріально-лексичною семою, спільністю сем, що її уточнюють, спільністю сполучуваності, а також однотипністю у розвитку мноозначності [8, с. 177].

Слід розрізняти поняття «лексико-семантична група» і «синонімічна група» або «синонімічний ряд». У синонімічних рядах слова перебувають в однакових, однотипних смислових відношеннях і перетинаються між собою за одним із значень. Синонімічні зв'язки слів розглядаються у межах групи як один з випадків часткової або повної семантичної тотожності [9, с. 143].

Синонімічна група – це мінімальна парадигма слів та функціонально еквівалентних їм фразеологізмів, яка, зазвичай, є частиною більш складної лексико-семантичної парадигми [2, с. 128].

А. А. Уфимцева зазначає, що лексико-семантичні групи слід досліджувати тоді, коли на меті є виявити внутрішні зв'язки слів в межах семантичної системи мови, а також визначити її структуру та специфічні смислові зв'язки [9, с. 137].

Розрізняють семасіологічний та ономасіологічний підходи до вивчення лексики. Семасіологія «виходить» з самого слова і вивчає його зміст. Ономасіологія «виходить» з ідеї і вивчає її вираження, задаючись питаннями, як-от: «Дано поняття «купувати», за допомогою яких слів воно виражається в даній мові?». Отже, семасіологічні дослідження спрямовані від слова до поняття, а ономасіологічні – від поняття до слова. У семасіології йдеться про одне слово і його зв'язки з кількома поняттями, а в ономасіології – про зв'язок одного поняття з кількома словами. Семасіологічний підхід пов'язаний з дослідженням онтології мови, а ономасіологічний – з особливостями її функціонування. Дослідження онтології мови означає виявлення принципів організації її елементів, не звертаючись до індивідуумів, що розмовляють цією мовою. Ономасіологічний ж підхід цілком пов'язаний з мовною практикою індивідуумів [10, с. 107-110].

До теперішнього часу склалася традиція розрізняти два напрямки класифікації дієслівної лексики [7, с. 23]:

1. З одного боку є традиційні семантичні і тематичні класи наприклад, Б. Левін виділив 48 дієслівних класів для англійської мови; Н. Ю. Шведова здійснила семантичну класифікацію дієслівної лексики для російської мови та інші. Тематичні класи – це спадкоємці семантичних полів Тріра та інших ранніх досліджень цього типу. Наприклад, семантичні класи дієслів, що використовуються в Національному корпусі російської мови – це тематичні класи.

2. З іншого боку є акціональному класи, спадкоємці аспектуальних класів З. Вендлера. Наприклад, класифікація предикатів в українській мові І. Р. Вихованця, типологія предикатів в російській мові Т. В. Булигіної та інші. Зокрема, З. Вендлер виділяє чотири класи дієслів: states (стативи), activities (діяльності), accomplishments (завершені/виконані дії), achievements (досягнення).

У нашому дослідженні розглядається перший тип класифікацій дієслівної лексики, а саме – поділ дієслів на лексико-семантичні групи.

Лексико-семантична класифікація дієслів належить до кола основних проблем і напрямків сучасної лексичної семантики [3, с. 15-16]. Існує декілька підходів до семантичної класифікації лексики і дієслів зокрема.

Одним із можливих варіантів є три принципи Л. М. Васильєва, що він використовував при семантичній класифікації російської дієслівної лексики: денотативний (або тематичний), парадигматичний та синтагматичний. Денотативний підхід полягає у природньому, онтологічному розчленуванні предметів, ознак, характеристик, дій, процесів, подій і станів, відображеному у структурі мови. Це найбільш традиційний принцип. Саме на ньому засноване виділення таких семантичних класів слів (лексико-семантичних і тематичних груп), як: назви тварин, птахів тощо; лексико-семантичні групи дієслів, прикметників. Виділення класів слів спирається на інтуїцію мовців (зокрема, на інтуїцію дослідника), на їх знання про реальну дійсність, тобто в кінцевому підсумку на екстралінгвістичні фактори [1, с. 39].

Парадигматична класифікація лексики здійснюється шляхом виділення в значеннях слів при їх порівнянні з ідентифікатором спільних та відмінних компонентів – диференціальних компонентів. За цим принципом задаються наприклад, основні класи дієслів зі значеннями стану, дії, процесу і дії-процесу У. Чейфа і т. д. За цим же принципом виділяються різні лексико-граматичні разряди, в тому числі аспектуальні групи дієслів, каузативні і некаузативні дієслова, модальні дієслова і т. д. Парадигматичні класифікації перехрещуються з тематичними (денотативним), але повністю з ними, як правило, не збігаються. Парадигматичний принцип враховує на відміну від тематичного не тільки денотативний, а й сигніфікативний аспект класифікації значень (семем) [1, с. 40].

Синтагматичний принцип класифікації лексики базується на врахуванні кількості та якості дієслівних валентностей. Глибина такої класифікації залежить від порогу подрібненості семантичних валентностей предикатів (семантичних функцій їх аргументів). Чим більше розчленована система семантичних валентностей, тим більш узагальнені можуть бути семантичні типи предикатів, і навпаки: чим конкретніші типи семантичних предикатів, тим більш узагальнені можуть бути семантичні валентності [1, с. 41].

Проаналізувавши семантичні класифікації дієслів української мови (С. М. Дишлева, О. І. Леута) бачимо, що серед них є багато спільних лексико-семантичних груп, проте є й такі, що не пересікаються між собою. До спільних можна віднести дієслова: дії, руху, стану, процесуальні, соціальних та ментальних дій, релятивні (відношення), місцеперебування, буття, характеристизації. До відмінних належать дієслова: екзистенційні, володіння (О. І. Леута), звучання та звуконаслідування, дієслова на позначення виникнення, появи, настання, модальні дієслова, фазові дієслова (С. М. Дишлева).

У класифікаціях російської дієслівної лексики (Ю. Д. Апресян, Н. Ю. Шведова, Л. Г. Бабенко) були виявлені такі спільні семантичні класи дієслів: дії, діяльності, стану, буття, відношення. До відмінних належать дієслова: заняття, поведінка, вплив, процеси, прояви, події, розташування в просторі, локалізація, стан, характеристики, вміння, параметри, існування, інтерпретації (Ю. Д. Апресян).

Як бачимо, є спільні лексико-семантичні групи дієслів не тільки між класифікаціями однієї і тієї ж мови, але й між дієслівними класифікаціями різних мов. Питання про узагальнену лексико-семантичну класифікацію дієслів української мови може бути предметом подальших досліджень.

Література:

1. Васильев Л. М. Семантика русского глагола: Учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. – М. : Высш. школа, 1981. – 184 с.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика: Учеб. пособие для вузов / Л. М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1990. – 176 с.
3. Дієслово в лексикографічній системі: Моногр. / О. Г. Рабулець, Н. М. Сухарина, В. А. Широков, К. М. Якименко; НАН України; Укр. мов.-інформ. фонд. – К. : Довіра, 2004. – 259 с.
4. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Отв. ред. С. Г. Бархударов. Изд. 2-е. – М. : Книжный дом «Либроком», 2010. – 360 с.
5. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: Учебное пособие. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – 3-те вид. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 464 с. (Серія «Альма-матер»).
7. Ляшевская О. Н., Падучева Е. В. Онтологические категории имен эмоций // Научно-техническая информация. Серия 2. Информационные процессы и системы. 2011. – № 5. – С. 23-31.
8. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 562, [1] с. – (Словари).
9. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. языка) / А. А. Уфимцева. – М. : КомКнига, 2010. – 288 с.
10. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике / Г. С. Щур. – М. : Наука, 1974. – 255 с.